

Goda Szilárd

Az online deliberáció lehetőségei

Davies, T. – Gangadharan, S. P. (eds.): *Online Deliberation: Design, Research, and Practice*. Stanford: CSLI Publications, 2009

Az itt ismertetett kötet a 2005-ben megrendezett második online deliberációs konferencia anyagából nőtte ki magát, és olyan kutatási beszámolókat és általános tapasztalatokat tartalmaz, amelyek az online deliberáció korai éveinek átfogó pillanatfelvételt adják. A téma demokrácia- és politikaelméleti beágyazottságát figyelembe véve kézenfekvő választásnak tűnik először is különbséget tenni a normatív, előíró (preskriptív) és a leíró (deskriptív) jellegű megközelítések között. Recenzióm is többé-kevésbé ezt a felosztást követi: az első részben igyekszem röviden érinteni az online politikai deliberáció elméleti forrásvidékeit, a demokrácia elmélyítésére irányuló normatív törekvéseket és az infokommunikációs technológiák szerepét a folyamatban, majd ezt követi a szerteágazó diskurzus felosztása, és a kötet fejezeteinek rövid bemutatása.

Deliberatív törekvések a demokrácia elmélyítésére

A nagy léptékű demokráciák sajátossága, hogy a politikai döntések komplexitása és messzire nyúló hatása túlnő a legtöbb állampolgár információfeldolgozó kapacitásán. Ilyen információs környezetben nehéz megalapozott döntésekre jutni, és ezáltal elfogadható szintű befolyást gyakorolni a kormányzati munkára. Ugyanakkor a dolgok befolyásolása még kisebb léptékben, helyi vagy vállalati szinten is nehézségekbe ütközik, nem utolsósorban azok miatt a globális ellenőrzési mechanizmusok miatt, amelyek sok esetben az *életvilág* alapvető folyamataiba is beleavatkoznak.

A politikai tevékenység kiemelődése a mindennapokból az állampolgároknak a saját döntéseiktől való elidegenedésével járhat együtt, ami részben magyarázhatja a Giddens által a demokrácia paradoxonának nevezett jelenséget,¹ vagyis a demokrácia világméretű terjedését és a demokratikus intézmények ezzel egyidejű hitelvesztését. Ennek a folyamatnak a megállításához Giddens szerint a demokrácia elmélyítésére van szükség, ami magába foglalja a nemzetállami szint alatti (regionális, helyi, közösségi) szinten történő decentralizálást és a nemzetállam szintje feletti globális kormányzás előtérbe kerülését egyaránt.

Napjainkban mind a két folyamat egyszerre van jelen, amit a „kormányzat” (*government*) mint államhatalom fogalma helyett előtérbe kerülő „kormányzás” (*governance*) fogalmának különböző alakváltozatai (globális, helyi, részvételi, környezeti

¹ Giddens, Anthony: *Elszabadult világ*. Budapest: Perfekt Kiadó, 2000.

---

stb.) jeleznek (Boda 2006).² A *governance* koncepciójának lényegi vonásai – az érintettek fokozottabb bevonása a döntéshozatal folyamatába és a lassú, megfontolt, tanácskozáson alapuló döntéshozatal – könnyedén beilleszthetők a deliberáció diskurzusába.

A politikai mezőt körülölelő digitális környezet hatása nem merül ki a komplexitás növekedésében és az információk túlburjánzásában, hanem növeli az átláthatóságot is, továbbá radikálisan csökkenti a politikai titkolózás, az elhallgatás és a homályban maradó háttéralkuk veszélyeit. Giddens szerint a demokrácia elmélyítése azért is követelmény, „mert a kormányzás régi gépezete nem működhet olyan társadalomban, amelyben az állampolgár ugyanabban az információs környezetben van, mint a felette hatalmat gyakorlók”.

A huszadik század nagy részében az információáramlás feletti hatalom központosításának lehettünk tanúi, az olyan egyirányú kommunikációs eszközök révén, mint a televízió vagy a rádió. Ezzel ellentétben az internet és a hálózati társadalom domináns új kommunikációs paradigmája a többcsatornás, decentralizált, *many-to-many* típusú kommunikáció, ami jellemzően nem központilag irányított, és eléggé rugalmas ahhoz, hogy elősegítse a részvételt és a nyilvános eszmecsere-t.

A kommunikációs forradalomnak a demokratikus intézményekre gyakorolt jótékony hatását számos empirikus vizsgálat is megerősítette. Z. Karvalics László idézi Kedzie megállapítását,³ miszerint az egyes országok kommunikációs hálózatok segítségével történő kölcsönös összekapcsolódása (interkonnektivitása) a demokratikus intézményének fejlettségének alapvető indikátora. Az online deliberáció támogatói ennek megfelelően a nyílt párbeszéd érdekében olyan kommunikációs hálózatot vizionálnak, amely viszonylag tehermentes, ugyanakkor sokan rámutatnak arra, hogy a demokrácia és az interkonnektivitás közötti pozitív összefüggést jelentősen gyengíthetik az internet ellenőrzésére irányuló törekvések, a nemzeti és globális irányelvek és a cenzúra.

A nyílt és befogadó online eszmecsere és az e-demokrácia víziójának egy másik sokat hivatkozott korlátja az egyenlőtlen hozzáférés, a digitális megosztottság jelensége, amely egyrészt visszatükrözi, másrészt ki is szélesítheti az offline világban hagyományosan már meglévő törésvonalakat. Az online deliberáció mellett érvelők általában azzal a feltételezéssel élnek, hogy a megosztottság problémája kognitív és infrastrukturális szinten egyaránt megoldható, és az online deliberáció nem erősíti tovább az egyenlőtlenségeket.

Ahogy az eddigiekből már kiderülhetett, az online deliberáció diskurzusa számos más területtel és fogalommal áll kapcsolatban (pl. e-demokrácia, e-részvétel, e-kormányzat, online közösség, részvételi kormányzás). A deliberáció iránti új keletű érdeklődés megértéséhez a deliberatív demokrácia tudományos diskurzusa nyújtja a legfontosabb elméleti és normatív fogódzókat, annál is inkább, mivel az online politikai gyakorlatok kialakulása részben egybeesett a deliberatív demokrácia előtérbe kerülé-

---

2 Boda Zsolt: A kormányzás jelentésváltozása a globalizáció korában: a governance-koncepció. A XII. Politológus Vándorgyűlésen elhangzott előadás, Noszvaj, 2006. http://politologia.ektf.hu/polvgy2006/eloadasok/boda_zsolt.doc

3 Z. Karvalics László: Hullámok és istenek tánca. In.: Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.) *Az internetkorszak kommunikációja*. Budapest: Gondolat-Infonia, 2005.

sével, ami az 1980-as évektől kezdve a közjó fogalmát és a csoportdinamika szerepét állította a politikai viselkedéssel kapcsolatos kutatások fókuszába.

A deliberatív demokrácia fő célkitűzése az állampolgári részvétel és a viták előtérbe helyezésével egy olyan részvételi modell elterjesztése, amely – túllépve a szavazati jog gyakorlására korlátozódó modellen – az ellentmondásos és problémákkal terhes ügyek megvitatását, az aktív párbeszédet szorgalmazza. A deliberáció támogatói szerint, akik szembehelyezkednek a demokrácia versengő jellegű, az egyéni preferenciák összesítésére és a képviselőre épülő felfogásával, a legitim demokratikus döntéshozatal igazi esszenciája maga a deliberáció folyamata (Ryfe 2007). Az új tudományos és közéleti diskurzus a fentiekén kívül a nyilvánosság megerősítését, a civil kultúra és közösségi élet fejlesztését, valamint a közterületek védelmét és a közösségi ethosz helyreállítását célozta meg.

A deliberatív demokrácia diskurzusának új lendületet adott, hogy 1989-ben (18 évvel az első magyar kiadása után)⁴ angol nyelven is megjelent Habermas klasszikus munkája, „A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása”. Ezt követően az lett az igazi kérdés, hogy az elektronikus demokrácia újításai megvalósíthatják-e valaha is a habermasi eszményt, vagyis az állam és a civil társadalom közé ékelődött 18. századi polgári nyilvánosság ideálját, ami „a közhatalom feletti kritika szférájaként jön létre”, és az ész nyilvános használata által kívánja meghatározni a közpolitika irányát.

Ahogy a deliberatív demokrácia gondolatai teret hódítottak a jog, a politikatudomány, a filozófia és a kommunikáció területén, egyre inkább lehetségesnek tűnt a kibontakozó digitális forradalom eredményeinek átültetése a politikai részvétel folyamatába. Ebben az időszakban az infokommunikációs forradalomban a változás hírnökét, egy máris elérkezett vagy hamarosan beköszöntő új demokratikus kor fő letéteményesét látták. Az 1980-as évektől terjedtek el az új technológiák potenciálisan demokratizáló hatásaira utaló „cyberdemokrácia” és „virtuális demokrácia” kifejezések. Idővel a cyberdemokrácia diskurzusa rendkívül sokoldalúvá terebélyesedett, s ahogy Gangadharan írja a kötetben szereplő tanulmányában, a politikai részvétel kiszélesítésével kapcsolatos reményekkel együtt magába olvasztotta a techno-centrikus társadalom és a digitális média emancipatorikus erejének és lehetőségeinek a kritikáját is.⁵

A korai munkák nem használták az „online deliberáció” kifejezést, amely ebben a formájában alig egy évtizedes múltra tekint vissza. Ahogy a cyberdemokrácia fogalma átadta a helyét a digitális demokráciának, az e-demokráciának és az internet-demokráciának, a digitális környezetben létrejövő deliberatív törekvések egyre inkább felkeltették a politikatudomány és a politikai kommunikáció kutatóinak érdeklődését.

Mint említettük, az online deliberáció diskurzusa korántsem egységes az elméleti alapokat és a fogalomhasználatot tekintve sem. Peter M. Shane tanulmánya (III. fejezet) a Fung és Wright által kidolgozott *empowered participatory governance* (EPG) modelljére építve azt a kérdést járja körül, hogy az online kormányzati deliberáció mennyiben segítheti elő az EPG elterjedését az Egyesült Államokban.

4 Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Gondolat, 1993 [1971].

5 Gangadharan, S. P.: Understanding Diversity in the Field of Online Deliberation. In: Davies – Gangadharan (eds.), i. m.

Az online deliberáció újszerű megközelítése a wiki-kormányzat fogalma,⁶ amely jól körülhatárolt szakpolitikai kérdésekre való alkalmazhatósága miatt lehet életképes. A wiki-kormányzat lényege a „hétköznapi” állampolgári szakértelem becsatornázása online kollaboratív eszközök segítségével a kormányzati munkába, ami megkérdőjelezi a laikus állampolgárok és a kormányzati szakértők hagyományos szembenállását, és a kormányzás megalapozottabb, átláthatóbb, nyitottabb és demokratikusabb formájához vezet. Noveck példaként az Egyesült Államok Szabadalmi Hivatalának 2007-ben indított ”Közösségi szabadalom-értékelés” (*Community Patent Review*) elnevezésű programját említi, amely lehetővé teszi és a releváns publikációk és kutatási eredmények felkutatásával, ajánlásával és szakszerű elemzésével segíti, hogy bárki részt vehessen az új találmányok közigazgatási szempontok alapján történő értékelésében.

Változatos diskurzus

Az *online deliberáció* kifejezés a tervezők, a tudósok és a szakemberek számára többféle jelentést hordoz. A konszenzus, a részvétel, az információhoz való hozzáférés, az együttműködés és a tanulás fogalmi mind központi szerepet kaphatnak a deliberációt elősegítő technológiák fejlesztőinek és kutatóinak fogalomtárában. Hogy néhány példát hozzunk a terület sokszínűségére, ebben a kötetben az online deliberáció fogalmát használják többek között egy politikai párt wiki-oldalán található dokumentum közös szerkesztésére (Raynes-Goldie és Fono, IV. fejezet), a nyílt forráskódú szoftverek ezreit egy közös operációs rendszer ernyője alá hozni igyekvő együttműködésre (Ristroph, IV. fejezet) és az elektronikus szavazást lehetővé tevő szoftver alkalmazására is (Davis, VI. fejezet). Ez a viszonylag új szakterület felölelni látszik a széles nyilvánosság bevonásával történő tanácskozások mellett a kisebb vállalati csoportokon belül szervezett ötletrohamokat, az online osztálytermeket, sőt az információk megosztásán keresztül a hírek fogyasztóival létesített kapcsolatokra irányuló kezdeményezéseket is.

Ryfe⁷ szerint (2007), aki a Bourdieu által bevezetett analitikus fogalmak segítségével vállalkozik a deliberáció szociológia elemzésére, a deliberáció diskurzusának sokszínűsége annak a tünete, hogy ez a diskurzus – egyelőre – még nem vált autonóm mezővé. Ezért a deliberáció gyakorlása mellett elköteleződő állampolgárok és szervezetek számára a deliberáció mibenlétének és az egyéb autonóm mezőkkel való kapcsolatának a közös értékek és normák, valamint a „jó” deliberáció kritériumai alapján történő meghatározása állandó – és gyakran terhes – feladatot jelent.

Maga a *deliberáció* kifejezés a Collins szótár meghatározása szerint egyéni szinten óvatos, hosszú, átgondolt megfontolást, a csoportok esetében pedig formális vitát és párbeszédet jelent. Az online deliberáció fókuszában tehát a racionális, céltudatos és interaktív kommunikáció áll, ugyanakkor a politikai döntésekre ható egyéb tényezők

---

6 Noveck, Beth S. Wiki-Government: How Open-Source Technology Can Make Government Decision-Making More Expert and More Democratic. *Democracy Journal*, 2008. Winter (7): 31-42. <http://www.democracyjournal.org/article.php?ID=6570>

7 Ryfe, David M.: Toward a Sociology of Deliberation. *Journal of Public Deliberation*, 2007. 3 (1). <http://services.bepress.com/jpd/vol3/iss1/art3/>

(tömegmédiá, érzelmekre és tekintélyre való apellálás, rögtönzött döntések) szerepét sem lehet figyelmen kívül hagyni.

Az *online* jelző ide sorolhat minden olyan elektronikus médiumot, amely megnöveli képességeinket a térbeli és időbeli korlátok meghaladására a kommunikáció során, igazodva egyre növekvő igényeinkhez. Az internet mellett ide tartozhatnak a telefonos és egyéb telekonferencia-rendszerek, továbbá azok az eszközök is, amelyek az információk megosztására szolgálhatnak a tanácskozás résztvevőinek személyes jelenlétét megkívánó helyzetekben.

Az online deliberáció diskurzusának felosztásához először az általános célú felhasználás és a politikai felhasználás között kell különbséget tennünk. Az általános felhasználás területe az alábbi négy részterületre osztható: (1) intelligens számítógépes rendszerek, ágensek tervezése; (2) döntéstámogató szoftverek, *groupware*; (3) számítógéppel támogatott együttműködés; (4) csoportos tanulás. Az általános célú felhasználás szinterei jellemzően az oktatási intézmények, a transznacionális vállalatok és egyéb, kevésbé szervezett, és földrajzilag szétszórta elhelyezkedő csoportok lehetnek.

Ezzel ellentétben a politikai deliberáció jellemzően kormányzati vagy civil terekben szerveződik, ahol az egyéneket nem munkavállalóként vagy fogyasztóként, hanem állampolgárként vagy politikai döntéshozóként azonosítják. A politikai deliberáció területéhez olyan kezdeményezések kapcsolódnak, mint a virtuális városháza (az állampolgárokkal való információ- és véleményeserére szolgáló önkormányzati oldal), a virtuális civil társadalom fórumai (az online diskurzusokat, vitákat szervező civil kezdeményezések) és az online hírmédiának a párbeszédet és az információáramlást összefogó és stimuláló felületei, amelyek az olvasókat is bevonják a hírszerkesztésbe. Az online politikai deliberáció színterétül szolgálhatnak továbbá az olyan nyilvános és nem nyilvános, a közzsféra és a magánszféra sajátosan kevert viszonyaival jellemezhető felületek is, mint a közösségi média, vagy akár az olyan virtuális világok is, mint a *Second Life*.

Az általános célú felhasználás során többek között az érvelés-ellenőrző eszközök (*argument visualization tools*), az ún. együttműködő írás (*collaborative writing*), a különféle virtuális találkozóhelyek (fórumok), a preferencia-összesítő eszközök és a deliberatív autonóm ágensek használata jellemző. A kötet utószavának szerzője, Gangadharan a következő táblázatban található hármass felosztást dolgozta ki, amely a politikai és általános célú felhasználás közötti hasonlóságokra is rámutat.

<i>Szint</i>	<i>Leírás</i>	<i>Példák</i>
Ágens	Az intelligens rendszerek deliberatív érvelési feladatokhoz használt kódjai	Deliberatív autonóm ágensek
Alkalmazások	A deliberatív tevékenységeket elősegítő, számos platformon használatos szoftverek	Preferencia-összesítő eszközök Együttműködő írás Érvelés-ellenőrző eszközök
Rendszerek	A tervezést, kivitelezést és végrehajtást összefogó és fenntartó társadalmi-technológiai rendszer	Virtuális találkozóhelyek Virtuális városháza Virtuális civil társadalom Online hírmédia-felületek

Az online deliberációt előmozdító technológiák folyamatosan fejlődnek, így a terület mindhárom szintje hihetetlenül változatos. Az online deliberáció történhet egy

---

szoftveren belül (az ágens szintjén), egy szoftveren keresztül (az alkalmazások szintjén), vagy tágabb társadalmi-technológiai környezetben (a rendszerek szintjén).

A kötet harminc tanulmányt tartalmaz, hat tematikus fejezetben. Terjedelmi korlátok miatt e recenzióknak nem lehet célja az összes írás főbb pontjainak ismertetése, ezért a fejezetek általános problémafelvetésének és központi kérdésének bemutatása után mindössze néhány hangsúlyosabbnak vagy fontosabbnak ítélt írásból szemezgetek.

Az első fejezet fő kérdése az, hogy a politikai kérdésekről folytatott párbeszédnek és az online elérhető információknak vajon milyen pozitív hatása lehet az állampolgárok részvételére és ítéleteik minőségére, megalapozottságára. Mint a fentiekben kifejtettük, az online deliberáció mint kutatási terület ebből az alapkérdésből nőtte ki magát. Fő forrásvidéke a deliberatív demokrácia elmélete, illetve a deliberatív közvélemény-kutatás módszere volt, amelynek egyik úttörője James S. Fishkin, az első fejezet szerzője. Fishkin ebben az írásában a módszer elméleti és történeti hátterének bemutatása után a hang-interfész segítségével megvalósított online deliberatív közvélemény-kutatást mutatja be, amelynek bizonyos szempontból alacsonyabb a határfoka, mint a szemtől-szemben folytatott vitának, ugyanakkor a nagyobb rugalmasság, a kényelmi szempontok és az alacsonyabb költségek miatt ígéretes jövő jósolható az online változatnak. Vincent Price tanulmánya az elnökválasztás és az egészségügyi politika témáit körüljáró szöveg-alapú viták elemzését adja. A szerző egyik következtetése szerint a chat-szobák az offline vitákhoz képest növelik a részvételi egyenlőséget, továbbá az online tanácskozások során a kisebbségi vélemények is nagyobb teret kapnak.

Az „Online párbeszéd a vadonban” című második fejezet azt a kérdést járja körül, hogy milyen mintázatokkal jellemezhető az olyan online politikai diskurzus, ami nem strukturált deliberatív gyakorlatokon alapul. Ennek a fejezetnek a fókuszában tehát az online eszmecsere áll a maga „természetességében”, minden kísérleti feltétel hatásától mentesen. A kutatási kérdések egyik fő iránya ebben a kontextusban az, hogy az internet vajon elsősorban a hasonlóan gondolkodók közötti vitát és információcserét segíti-e elő, vagy pedig az ellentétes vélekedések egymással történő ütköztetését. John Kelly és szerzőtársai *Usenet*-hírcsoportok elemzése során arra a következtetésre jutottak, hogy ezek a felületek általában ideológiailag sokszínűek, és a legaktívabb, legtöbbit „posztoló” tagok bonyolódnak leginkább vitába a sajátjuktól eltérő vélemények hangoztatóival. Warren Sack és szerzőtársai speciális mérőeszközt dolgoztak ki a *Usenet*-hírcsoportok „deliberativitásának” mérésére, s ennek segítségével – Negroponte *Daily Me* fogalmára utalva⁸ – megpróbáltak egy „Napi Nem Én”-t (*Daily Not Me*) létrehozni, amely automatikusan megtalálja az eltérő véleményeket.

A nyilvános online konzultációval foglalkozó következő fejezetnek az a központi kérdése, hogy miképpen lehet az online eszközök felhasználásával hatékonyan inputot nyújtani a kormányzati döntésekhez. Michel és Kreziak a *Vacheland* nevű népszerű francia online szimulációs játék tapasztalatait elemzik (a játékot eredetileg a Poitou-Charentes régió önkormányzata indította el, azzal a céllal, hogy elősegítse az információáramlást és a tanulási folyamatot a mezőgazdaság területén). Következtetésük szerint a szimulációs játékok nehezen tudják bevonni az egyéneket az olyan terüle-

---

8 Negroponte, Nicholas: *Being Digital*. Knopf, New York, 1995

teken felmerülő szakpolitikai kérdések megvitatásába, ahol azok nem rendelkeznek közvetlen tapasztalatokkal.

A negyedik fejezet a szervezeteken belüli online deliberációt vizsgálja, és azt a kérdést járja körül, hogy milyen eszközöket és folyamatokat lehet hatékonyan használni a deliberatív döntéshozatal elősegítésére. Az előző fejezetek logikájától eltérően az intézményekre és szervezetekre helyezi a hangsúlyt, és arra koncentrál, hogy a szervezetek hogyan tudnak a leghatékonyabban működni online, illetve az új eszközök hogyan változtatják meg a szervezet belső működési mechanizmusait. Elisabeth Richard írása a kanadai kormánynak az online deliberáció elősegítésére irányuló erőfeszítéseit elemzi. A kanadai kormány már nagyon korán felismerte az online konzultáció lehetőségeiben a közszolgálat új módját, ami egy idő után belső szervezeti átalakulásokkal, „a deliberáció kultúrájának” kialakulását is magával vonta: bizonyos tevékenységek (a részvétel, a viták, az összekötő és közvetítő szerepek) fontosabbá váltak, míg mások (pl. a szakértői szerepkörök) a háttérbe szorultak.

Az ötödik fejezet fő kérdése az, hogy az online deliberáció strukturálásának és előmozdításának különböző módozatai milyen kvalitatív és kvantitatív alapokon leírható különbségeket generálnak a deliberáció folyamatában. Ebben a kontextusban gyakori kérdés a moderátorok szerepe a tanácskozás során, az anonimitás és a jutalmazás hatása, a vitázó csoportok összetételének meghatározása. Woong és Eun-Mee a koreai választások kapcsán lezajlott viták elemzése nyomán a következő megállapításokat tették: a moderáció csökkentette az aktivitást, az anonimitás nagyobb aktivitást generált, és a pontozásos rendszerű megerősítésnek pozitív hatása volt.

Az utolsó fejezet a deliberációt elősegítő eszközök tervezésével foglalkozik, és azt vizsgálja, hogy melyek ezek az eszközök és milyen elveknek kell irányítaniuk a tervezésüket. A tervezés többek között azért fontos területe az online deliberációnak, mert lehetőséget ad arra, hogy a kutatók kísérleti úton megvizsgálhassák, milyen előfeltevések vezetnek el a „jó vitához”, és ezeket hogyan lehet a gyakorlatba átültetni. A deliberációt elősegítő rendszerek tervezőinek ennek érdekében tisztában kell lenniük a használók igényeivel és motivációjával, hogy elkerülhessék a technokrácia csapdait.

A fogalmi kapcsolódások sokaságára és az online deliberáció diskurzusának sokszínűségére a kötet szerkesztői egyfajta szintézis megalkotásával, a különböző törekvések közös pontjainak feltárásával és a diskurzus által kitűzött belső célok megvalósulásának ellenőrzésével igyekeztek válaszolni. Szerintük az online deliberáció teoretikusai és kutatói előnyöket is kovácsolhatnak ebből a sokszínűségből, ha képesek lesznek a különböző megközelítéseket, eszközöket és kezdeményezéseket összhangba hozni, koordinálni és végső, normatív célként a demokrácia elmélyítésének és a döntéshozatal kiterjesztésének a szolgálatába állítani. Ez a folyamat vélhetően az online deliberáció különböző részterületeinek autonóm mezővé válásához fog vezetni az egyes területek önértelmezésének és fogalmi kereteinek, eszköztárának letisztulásával.

Goda Szilárd

szociológus az ELTE Társadalomtudományi Karán végzett humán ökológia és médiaszociológia szakirányon. Főbb kutatási témái: a vállalati társadalmi felelősségvállalás és a fenntarthatóság kapcsolata, fenntarthatóság az információs társadalomban.

E-mail: godasz@yahoo.com